

JEP

Araştırma Makalesi • Research Article

Çin Halk Cumhuriyeti Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) Reformu ve Ekonomik Yansımaları

China State Owned Enterprises (SOE) Reform and Its Economic Impacts

Öykü KORKMAZ^{a1}

^a İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, İstanbul/Türkiye, ORCID: 0000-0003-0018-8253

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru: 22.03.2022

Düzeltilme: 08.04.2022

Kabul: 14.04.2022

Anahtar Kelimeler: Çin, KİT, Özelleştirme, Reform

ÖZET

Çin'in 1970'lerin sonlarından itibaren başlattığı dışa açılma ve ekonomik reformlarına bakıldığında bu reformların en başında kamu işletmeleri reformu geldiği görülmektedir. Ekonomik yapısında yoğun devlet kontrolüne sahip Çin Halk Cumhuriyeti'nde KİT'lere yönelik geçmişteki reformlar, Çin'in son yıllardaki hızlı ekonomik yükselişi için bir katalizör olsa da, KİT'ler artık verimlilik performansları ve ekonomik büyümeye katkıları açısından devlet dışı sektörün gerisinde kalmışlardır. Ancak, özellikle siyasi sistemdeki ayrıcalıklı konumları neticesinde ülkenin mali kaynaklarının orantısız bir şekilde dağıtılması KİT'leri ekonominin birçok kilit alanına hakim olmaya devam ettirmekte ve bugün Çin KİT'leri dünyanın en büyük firmaları arasında yer almaktadırlar. Bu makalede, Çin'in KİT'lere yönelik reform hamleleri ve sonuçları yıllara göre genel hatlarıyla dört aşamada incelenecektir. İncelemede, Çin'in reform programının niyetlerini, başarılarını ve eksikliklerini tanımlayan literatürden yararlanılarak son 40 yılda Çin'in devlet sektöründeki reformunun hangi aşamalardan geçtiği ve ekonomik etkilerinin ne olduğu ana hatlarıyla sunulacaktır. KİT'lerin yıllar içindeki değişimi özellikle küçüklerin birleşerek bugün dünya çapında şirketlere dönüşmeleri ve rekabetçi yapıları ortaya koymuştur ki günümüze kadar süre gelen KİT reformunun bugün Çin'in dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olmasında payı yüksektir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 22.03.2022

Revised: 08.04.2022

Accepted: 14.04.2022

Keywords: China, SOE, Privatization, Reform

ABSTRACT

When we consider opening up and economic reforms that China has initiated since the late 1970s, state owned enterprises reform comes first among these reforms. Although the past reforms of SOEs in the People's Republic of China, which has intense state control in its economic structure, have been a catalyst for China's rapid economic rise in recent years, SOEs have now lagged behind the non-state sector in terms of their productivity performance and their contribution to economic growth. However, the disproportionate distribution of the country's financial resources, especially as a result of their privileged position in the political system, continues to dominate many key areas of the economy, and today Chinese SOEs are among the largest companies in the world. In this article, China's SOEs reform and its results will be analyzed in four phases in general terms over the years. The review will outline the stages of China's government sector reform over the past 40 years and its economic impact, drawing on the literature describing the intentions, successes, and shortcomings of China's reform program. The change of SOEs over the years, reform that has continued until today has a high share in China's being the world's second largest economy.

¹ Sorumlu Yazar / Corresponding Author

e-posta: oyku75@gmail.com

Atif: Korkmaz, Ö. (2022). Çin Halk Cumhuriyeti Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) Reformu ve Ekonomik Yansımaları, *Journal of Economics and Political Sciences*, 2(1), 30-40.

1. Giriş

Çin MÖ üçüncü yüzyılda birleşik bir devlet olarak ortaya çıkışından 1912 yılında Qing Hanedanlığı'nın yıkılışına kadar Doğu Asya uluslararası sisteminin merkezinde yer alan dikkate değer bir ülke olmuştur (Kissenger, 2015). Qing Hanedanlığı'nın yıkılışından sonra istikrarsızlığa düşen Çin'de 1913-1927 yılları arasında yaşanan iç çatışmalar yaşanmış, 1927-1937 yıllarını kapsayacak "Nanjing On Yılı" diye adlandırılan Çin Cumhuriyeti ise 1937 yılında Japonya'nın Çin'i işgal etmesiyle sonlanmıştır.

Her ne kadar bu dönemde sanayileşmeyi hızlandırmak için stratejik bir plan ortaya konulsa da, 1949 yılında Çin Komünist Partisi'nin başı olan Mao Zedong tarafından kurulan Çin Halk Cumhuriyeti bu tarihten önce ekonomik büyüme sağlamış bir ülke konumunda olmamıştı. Ancak, 1949 yılından itibaren günümüze kadar gelen süreçte her ne kadar özellikle Mao Dönemi'nde bazı hatalar yapılsa da ekonomik büyümesini hızlı bir şekilde sağlamıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana, KİT'ler ekonomide çok önemli bir rol oynadılar. Özellikle 1949-1978 yılları arasında planlı ekonomi altında olan Çin'de neredeyse tüm işletmeler tamamen devlete aitti ve devlet tarafından kontrol ediliyordu.

Mao'nun ölümü sonrasında, Maocu politikalar terk edilerek "sosyalist modernizasyon" politikalarına geçiş yapılması için harekete geçen Çin, kademeli olarak KİT reformunu gerçekleştirmiş ve hantal, kar etmeyen işletmeleri dünyanın en büyük şirketleri arasına katmayı başarmıştır. Her ne kadar şeffaflıktan söz edilmesi zor olsa ve aynı zamanda devlet işletmelerinde partiye yakın ailelerin yönetici koltuğunda oturması gelir adaletsizliğine yol açtığı gözlemlense de Çin 40 yılı aşkın süredir büyümesini sürdürmektedir.

Çin hükümet istatistiklerine göre, Çin'in reel GSYİH'si 1953'ten 1978'e kadar yıllık ortalama %6.7 oranında büyüdü, ancak bu verilerin doğruluğu birçok analist tarafından sorgulanmaktadır. Bazı analistler bu dönemde Çin hükümet yetkililerinin (özellikle yerel düzeylerde) genellikle çeşitli politik nedenlerle üretim düzeylerini abarttığı görüşündedirler (Congressional Research Service, 2019).

2. KİT Reform Süreci

1952'de devlete ait işletmeler Çin'in brüt sanayi üretiminin %41,5'ini oluşturuyordu. İlerleyen yıllarda bireysel işletmeler "sosyalist yapıya geçiş" amacına yönelik olarak kademeli olarak devlete ait işletmelere veya kolektif işletmelere dönüşmüşlerdir. Ancak kamu mülkiyetine geçiş 1965'te zirveye ulaştı. O zamana kadar devlete ait işletmeler gayri safi sanayi üretiminin %90,1'ini oluşturuyordu. Mao Zedong, Ekonomi Politikasının Notları'nda bu oranın sosyalizmin "bütünlüğünü" gösteren bir gösterge olduğunu belirtmiştir (Kobayashi, Baobo & Sano, 1999).

Mao Zedong'un ölümünden sonra yönetime gelen Deng Xiaoping'in "*Kedinin siyah ya da beyaz olması önemli değildir, önemli olan fareyi yakalayıp yakalamamasıdır*" sözü, Çin'in yeni ekonomik felsefesini ortaya koymasından önemlidir. Dolayısıyla yönetimin adının ne olacağına önemini olmadığı, önemli olanın ekonomik atılım olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu amaca yönelik olarak üretimi artırmak ve yaşam standartlarını yükseltme amacı ile Batı ülkeleri ile ticareti geliştirme ve yatırım politikalarına önem veren Çin'de 1978 yılından itibaren hızla başlayan reformlaşma sürecine girilmiştir. KİT reformu, hükümetin genel reform gündeminin ana direği olmuştur (Lam & Shipke, 2017). 1978 yılı sonrası merkezi planlı bir ekonomiden piyasa ekonomisine geçen Çin, KİT'leri kademeli olarak özelleştirme eğiliminde olmuştur.

Piyasa temelli bir ekonomiye geçiş sürecinde dikkat edilecek husus devlete ait sektörün lider sektör olacağı sosyalist bir piyasa ekonomisi inşa etmektir. Çin hiçbir zaman kurumlarında gerçekleştireceği reformların sosyalist piyasa ekonomisine ters düşmesini istememiştir. Kaldı ki, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra uzun bir süre, devlete ait işletmeler ekonomik kalkınmada merkezi bir rol oynamıştır. 1978'de reform ve açık kapı politikasına geçiş başladığında, devlete ait işletmeler hala gayri safi sanayi üretiminin %77,03'ünü oluşturuyordu. (Kobayashi, Baobo & Sano, 1999) KİT'ler, merkezi planlama sistemi altındaki tarım dışı sektörlerin işletme sistemindeki ana ekonomik birimlerdi ve temel işlevleri, hükümetin malların üretim ve dağıtımına yönelik hedeflerini yerine

getirmektir. Bu pozisyonları ile ulusal ekonomide önemli bir rol oynamaktaydılar.

Ancak, yönetimde özerkliği olmayan ve ayrıca hükümet yönetimi işlevlerini, parti siyasi işlevlerini ve çeşitli sosyal işlevleri yerine getirmeleri gereken KİT'lerde bu nedenlerden dolayı iş verimliliğinin zayıf olacağı açıktır. Bu sorun, Çin'de devlete ait işletmelerin giderek artan ciddi kayıplarına yol açmış ve artık görmezden gelinemeyecek bir noktaya gelmişti.

Devlete ait işletmelerin reformuna 1978 yılında başlanmış, süreç içinde gerek Çinli akademisyenler gerekse politika yapıcılar tarafından devlete ait işletmelerin açık verme sorununa ilişkin çeşitli argümanlar ve öneriler ortaya koymuş ve birçok önlem denenmiştir.

Kronolojik olarak, **KİT reformları süreci**, Çin Komünist Partisi (ÇKP) ve Çin Hükümeti tarafından geniş ekonomik reform gündemleri doğrultusunda ilan edilen önemli politika belgeleri ve reform girişimleri ile işaretlenen **dört aşamaya** ayrılmaktadır.

2.1. Köy Kasaba Girişimleri, Hane ve Sözleşme Sorumluluk Sistemleri, 1978–92

1978'e kadar endüstriyel üretimin yaklaşık dörtte üçü, merkezi olarak kontrol edilen, devlete ait işletmeler (KİT'ler) tarafından, merkezi olarak planlanmış çıktı hedeflerine göre üretilmiştir. Özel teşebbüsler ve yabancı sermayeli firmalar genellikle yasaklanmıştır. Çin hükümetinin temel amacı, Çin ekonomisini nispeten kendi kendine yeterli hale getirmektir.

Çin yönetimin KİT reformuna yönelik ilk adımı, 1979-1987 döneminde KİT'lere yönetimde özerklik verilmesi ve yöneticilerine belirli oranlarda serbesti tanınması ile olmuştur. Mülkiyet yapısının değiştirilmediği bu sistemde Çin hükümetinin amacı **"sözleşmeye dayalı sorumluluk sistemi"** ile gücü işletmelere kaydırmaktı.

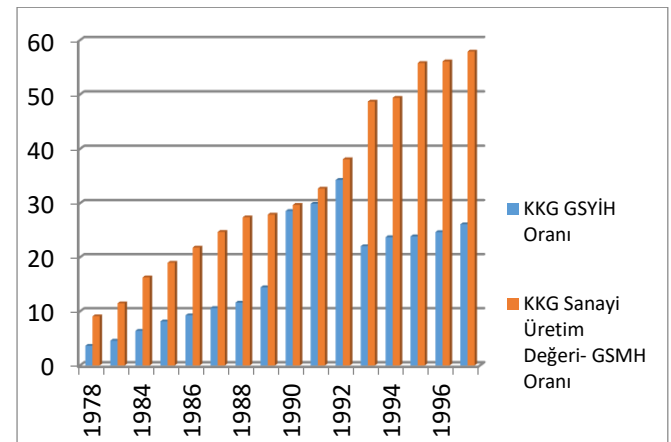
Bununla birlikte, tarımda çiftçilerin mülkiyet hakları değiştirilerek, bir kısım ürününü piyasada satma hakkı verildi. **"Hane Halkı Sorumluluk Sistemi"** olarak adlandırılan sistemde kâr amacıyla belirli bir miktarda ürünü belirli bir fiyattan teslim etme karşılığında bireysel çiftliğe sahip ailelere kendi topraklarını işlemelerine izin verilmiştir. Merkezi hükümet, komün ve

tugaylar tarafından işletilen işletmeleri destekleyerek, kırsal alanları dikim ve yetiştirme, işleme, inşaat, ulaşım ve çeşitli hizmet endüstrilerini güçlü bir şekilde geliştirmeye teşvik etmiştir. Bu girişimleri desteklemek için de düşük vergi ve vergi muafiyeti politikaları uygulanmıştır. 1984'te komünlerin ve tugayların mülkiyetindeki bu işletmelerin mülkiyeti kasaba ve köylere aktarılarak **"Köy Kasaba Girişimleri (KKG)"** kuruldu. KKG'lerin geliştirilmesi, KİT'lerin ekonomi üzerindeki tam hakimiyetini zayıflatmanın ilk adımlarından biriydi.

1984'ten 1988'e kadar işletme sayısı 1,65 milyondan 18,88 milyona yükseldi. 1987 yılında, çıktı değerleri ilk kez tarımın çıktı değerini aştı. 1988'de katma değerleri 1984'e göre %175 artışla 174.2 milyar Yuan'a ulaştı. Çalışan sayısı 1984'e göre 56.97 milyon artarak 95.45 milyona yükseldi. Bu dönemde bireysel ve özel işletmeler de hızla gelişti ve bazı KKG'ler uzmanlaşmış ve kolektif kooperatif üretimi uygulamış ve modern işletmeler doğrultusunda gelişmeye başlamıştır (Xiao, 2020).

1978'de program başladığında, KKG'lerin GSYİH'si 13,3 milyar RMB idi, 1997'de bu rakam 2.074 milyara ulaşmıştır (Zuo, 2017). Bununla birlikte KKG'lerin GSYİH ve Milli Hasılaya oranı 1978 yılında sırasıyla, 3,64 ve 9,1 iken; 1997 yılında bu oranlar 26,11 ve 57,9'a çıkmıştır. (Glawea ve Wagner, 2017)

Grafik 1: KKG'lerin GSYİH ve GSMH Oranlarının Yüzdesi (1978-1997)

Kaynak: Glawea ve Wagner; 2017

"Sözleşmeye dayalı sorumluluk sistemi" ise KİT'lerin operasyonel özerkliğini artırmak ve yöneticiler için ekonomik teşvikler oluşturmak için tasarlanmıştı. Sistem kapsamında işletmelerin özerkliği büyük

ölçüde artırıldı. Planlanan üretimin gerçekleştirilmesinin ardından işletmelerin pazar ihtiyaçlarına göre üretim yapmalarına izin verildi. Sonuç olarak, kısmi karar verme yetkisi yöneticilere devredildi ve yöneticilerin sabit hedeflere ulaştıktan sonra elde edilen karları elinde tutmasına izin verildi.

Bu reformlar genel olarak devlete ait işletmelerin verimliliğini artırmıştır.² Ancak, bu stratejiler ilk başta yöneticilerin değeri maksimize etme teşviklerini artırmış olsa da, olumlu etki kısa sürmüştür, çünkü yöneticiler sadece kâr artışlarının tersini üstlendiler ve dezavantaj hala devlet tarafından karşılanmaktaydı. Buna ek olarak, hükümetin idari müdahalesi büyük ölçüde devam etti, yönetimle sık sık çatışmalara neden oldu ve büyük verimsizliğe neden oldu (Chen, 2018).

Ocak 1988'de Çin hükümeti, devlete ait işletmelerin mülkiyet hakkını ve yönetim işlevini ayırmaya karar verdi. Devlet varlıkları üzerinde daha etkin bir denetime sahip olabilmek için KİT'ler, "**Devlet Varlıkları Yönetim Kurulu**" adı verilen tek bir merci tarafından denetlenmeye başlandı. Aynı zamanda, bazı kamu iktisadi teşebbüsleri de yurt içi ve/veya yurt dışı borsalarda işlem göreceği şekilde düzenlendi. 1992'e kadar olan bu dönemde sözleşmeli yöneticiler ile anlaşma yapılarak mülkiyet ve yönetim birbirinden ayrılmış "**yönetim taşeronluğu**" sistemi getirilmiştir.

1978 ile 1994 yılları arasında endüstriyel işletmeler çarpıcı bir şekilde 348.400'den 10.02 milyona yükselerek, 1980 reformu sonrası dönemde sanayi işletmeleri için en yüksek sayıya ulaşmıştır. 1978'de KİT'lerin sayısı 83.700 idi ve Çin'in brüt sanayi üretiminin %78'ini oluşturuyordu. Bunun yanı sıra 264.700 adet kolektif işletme bulunuyordu. 1994 yılında, 10.02 milyon işletme arasında KİT sayısı 102.200'e, ilçe ve köy işletmeleri dahil olmak üzere kolektif sayısı 1.86 milyona yükselmiş ve "bireysel" ve "diğer" işletmelerin sayısı 800 milyonu aşmıştır (Jefferson, 2016).

Bunun yanı sıra, 1985'te yatırım için devlet bütçesinden % 24 oranında kaynak kullanan KİT'lerde bu oran 1993 yılında %6'ya

gerilemiş. Öz sermayelerinin payı ise %47,7'den %62,5'e yükselmiştir (Saraçoğlu & Duran, 2008)

2.2. "Büyükleri Kavramak, Küçükleri Bırakmak" Yoluyla Mülkiyet Reformu, 1992-2003

90'ların sonlarında Çin, merkezi hükümetin daha büyük KİT'ler üzerinde kontrolü elinde tutacağını gösteren "Büyükleri kavramak ve küçükleri serbest bırakmak" adlı bir politikayla özelleştirmeyi yeniden yapılandırma ile KİT'leri küçültme yoluna gitti. Reformun amacı küresel ölçekte rekabet edilebilir işletmeler yaratmaktı.

1992 yılında gerçekleştirilen 14. Çin Komünist Partisi (ÇKP) Parti Kongresi'nde Deng tarafından ekonomik reformun bir sonraki adımının Çin için "sosyalist piyasa ekonomisi" yaratmak olduğunu açıklandı. Bunu takiben 1993 yılında özel sektöre ait işletmelere izin veren genel şirketler kanunu yürürlüğe girmesi yabancı yatırımın ve serbest piyasa ekonomisinin gelişimi için atılan önemli adımlar olmuştur. Çin, 1978'den itibaren adım adım gerçekleştirdiği hukuksal düzenlemeler ekonomisinin gelişiminde muazzam bir gelişme kaydetmiştir. 1978' de GSMH'nın yaklaşık %80'ini üreten devlete ait sektör 1997'nin sonuna gelmeden yaklaşık %30'lara kadar inmiştir. Yıllık ortalama %20'lik büyüme oranıyla devlet dışı sektör, Çin'deki hızlı ekonomik büyümenin arkasında yer alan temel itici güç olmuştur (Guoqiang, 2000).

Ancak, mülkiyet reformlarında ilerleme kaydedilmesine rağmen, KİT'ler yoğun rekabetle karşı karşıya kalmış ve üçte biri ciddi kayıplara uğramıştır. Devlete ait işletmelerin açık verme sorununa yönelik, gerek Çinli akademisyenler gerekse politika yapımcılar tarafından birçok öneri ortaya konmasına ve önlemler uygulanmasına rağmen sorun devam etmiştir. Bu noktada, Başbakan Zhu Rongji tarafından 19 Mart 1998 yılında gerçekleştirilen basın toplantısında yönetiminin üç yıl içinde çoğu büyük ve orta ölçekli kamu iktisadi teşekkülünün açıklarını gidereceğini, kar edebileceklerini ve bu yüzyılın sonuna kadar işletmelerin modern (anonim) şirketlere

² Yakın tarihli literatür, reform önlemleri sayesinde devlete ait işletmelerin üretkenliğinde genellikle önemli gelişmeler tespit etmektedir; örneğin, Groves ve ark. (1994), Jefferson ve Xu (1991), Lee (1990) ve Dolar (1990) aktaran Contract Responsibility Systems and Productive Efficiency: A Case Study on State Owned Enterprises in China Pak Hung Mo, Sung Ko Li

dönüştürülmesi yolunda ilk adımı atacaklarını belirtmiştir (Kobayashi, Baobo & Sano, 1999).

Zhu Rongji'nin "üç yıllık KİT (devlete ait teşebbüs) reform planı" olarak adlandırılan bu planın ana hedefi zarar eden en büyük 50 devlet teşebbüsünün çoğunluğunu kârlı hale getirmek ve küçük ve orta ölçekli devlet teşebbüslerinin çoğunu hissedar şirketlere dönüştürmektir.

Reform planının ilk yılı için hedefleri; (Kobayashi, Baobo & Sano, 1999)

- ✓ Birincisi, devlete ait tekstil sektöründeki kayıpların ortadan kaldırılması olmuştur. Tekstil sektörü bir başlangıç noktası olarak görülüyordu. Yine ilk yıl için, 4,8 milyon eski tekstil makinesinin zorunlu olarak elden çıkarılması, fazla emeği azaltmak için işten çıkarılan 600.000 işçinin yeniden yerleştirilmesiydi.
- ✓ İkinci hedef, yaklaşık 8.000 büyük ve orta ölçekli kamu iktisadi teşebbüsünün yaklaşık üçte birindeki kayıpları ortadan kaldırmaktı.
- ✓ Üçüncü hedef 2.300 adet yüksek öncelikli zarar eden devlete ait sanayi kuruluşunun yaklaşık dörtte birinin performansını iyileştirmektir.
- ✓ Dördüncü hedef ise bir bütün olarak devlete ait sanayi sektörünün kârını en az 45,1 milyar Renminbi'ye çıkarmaktı.

Hedeflerin gerçekleşmesi yönündeki başarıya yönelik olarak, 2001 yılında, Zhu Rongji'nin yeni yardımcısı, Devlet Ekonomik ve Ticaret Komisyonu bakanı Li Rongrong "Devlet firmalarındaki istikrarlı kâr artışı, son üç yıldaki reformlarımızın başarılı olduğunu göstermiştir." demiştir (Mc Nally, 2002).

Resmi istatistiklere bakıldığında Çin devlet sektörünün kaderinde büyük bir dönüş olduğunu gösteriyor. 1997'de zarar kaydeden 6.599 büyük ve orta ölçekli KİT'in yüzde 65'i 2000'de kâr etti. Genel olarak, devlet sektörü kârları 1997'ye göre yüzde 190 artarak 2000'de 239.2 milyar RMB'ye (28.9 milyar ABD Doları) ulaştığını görüyoruz. Yine, zarar etme performansını tersine çevirmek için hedeflenen 2.300 devlete ait işletmenin dörtte birinden biraz fazlası kırmızı koddan çıkarıldı. Toplam 5,12 milyon tekstil makinesi bertaraf

edildi. Toplam 660.000 fazla çalışan yeniden görevlendirildi. Devlete ait tekstil işletmelerinin kayıpları 1997'de 9,0 milyar renminbi'den 1998'de 6,48 milyara düşürüldü (Lee, 2009).

2000 yılı sonu itibarıyla 634,9 bin küçük KİT'in %81'i devlete ait olandan devlete ait olmayana dönüşüm sürecini tamamlamıştır. Bu rakamlar, reform için hedeflenen işletmelerin zarar etme performansının sona erdirilmesine yönelik çalışmaların 1998 yılında makul düzeyde ilerleme kaydettiğini ve hedeflere büyük oranda ulaşıldığını göstermektedir. Ancak, birçok transfer, yerel yönetim ve özel mülk sahipleri arasındaki bireysel müzakerelere bağlıydı ve devlet menfaati zedelendiği ve personel kendini güvensiz hissettiğinden birçok çelişki ve çatışma yaşanmıştır. (Mai, 2005) 1996-2002 döneminde KİT'lerin yüzde 40'ından fazlası özelleştirilmiştir. İstatistiksel olarak, KİT'lerin sayısının düşmesi, devlet sektöründe artan sayıda birleşme ve satın almalar ve şirketleşmiş KİT'ler gibi yeni firma kategorilerinin kullanılmasıyla da kısmen açıklanabilir (Garnaut, Song & Yao, 2006).

Büyükleri Kavramak, Küçükleri Bırakmak politikasını sektörler açısından değerlendirirsek, örneğin çelik sektörü, 1990'ların sonunda ve 2000'lerin başında devlete ait çelik üreticilerinin mülkiyeti beş büyük sanayi grubu devredildi. Bu gruptan üçü Çin merkezi hükümetine (BaoSteel Group, WuSteel Group ve AnSteel Group) ve ikisi eyalet hükümetlerine (Hebei Iron and Steel Group ve Shandong Steel Group) aittir. Otomobil endüstrisinde ise devlete ait otomobil şirketleri, en büyüğü Şanghay yerel hükümetine ait Şanghay Otomotiv Endüstrisi Kurumu (SAIC) Grubu olan altı devlete ait holdingde birleştirilmiştir (Hsieh & Song, 2015)

10 Temmuz 1986'da GATT'a resmen başvuran Çin, Kasım 1995'te DTÖ'ye resmi olarak katılma talebinde bulundu. 11 Aralık 2001'de ise 16 yıllık müzakerelerin ardından Dünya Ticaret Örgütü'nün 143. üye ülkesi oldu. DTÖ'ye girdikten sonra taahhütlerini yerine getirmek için Çin, sanayi, tarım ve hizmet ticareti alanlarında dışa açılma alanını genişletti ve ticaret ve yatırımın kolaylaştırılması ve serbestleştirilmesini hızlandırdı. Bu arada devlet, dış ticaret sisteminde reformu derinleştirmiş, dış ticaret

hukuk sistemini iyileştirmiş, ticaret engellerini ve idari müdahaleleri azaltmış, dış ticaret yönetimindeki hükümet sorumluluklarını rasyonelleştirmiş, hükümet davranışlarını daha açık, daha tarafsız ve daha şeffaf hale getirerek açık bir ekonominin gelişimini yeni bir aşamaya taşımıştır. Bu reformlar, hem Çok Uluslu Şirketler'den (ÇUŞ) gelen rekabeti artırdığı hem de KİT'lerin rekabet avantajlarını azalttığı için KİT'leri olumsuz etkilemiştir. KİT'leri hem yurt içinde hem de yurt dışında ÇUŞ'lara karşı daha rekabetçi hale getirmek ve daha güçlü KİT'ler inşa etmek için Çin politikası, görece küçük yapıları birleştirme ve sağlamlaştırmaya devam etme olmuştur.

1993-2003 yılları arası ele alındığında KİT reformunda bir şirketleştirme politikası benimsendiği görülmektedir.

Şirketlendirmenin amacı KİT'leri hissedar şirketlere dönüştürmek ve Batılı kamu şirketlerindeki benzer organizasyon yapıları kurarak devlet varlıklarının daha iyi yönetilebileceği düşüncesidir. Bu noktadan hareketle, 1993 yılında Şirketler Kanunu kabul edildi. Kanun ile KİT'lerin üç şirket biçiminden birine dönüşmesi gerekiyordu: anonim şirket, limited şirket veya tamamen devlete ait limited şirket. Eski yönetim organlarının (Parti Kurulu, Çalışan Temsilcileri Genel Kurulu ve Sendika) yerini Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Denetim Kurulu almıştır. Bununla birlikte, bu örgütsel yeniden yapılanmanın KİT'lerin verimliliğini artırmada sınırlı bir yarar sağladığı, özellikle asli amaç olan hükümetin idari müdahalesini kısıtlamada başarısız olmuştur. KİT'lerin kalıcı kayıpları nedeniyle, 15. ÇKP Kongresi, ülke çapında küçük ve orta ölçekli KİT'lerin kitlesel bir şekilde özelleştirilmesiyle sonuçlanan 'büyükleri kavrayın ve küçükleri bırakın' stratejisini benimsemeye zorlandı. Devlete Ait Varlıklar Komisyonu Devlet İdaresi (SASAC) tarafından 2003 yılı sonu itibarıyla 4.223 kamu orta ve büyük ölçekli işletmesinden 2.514'ünün şirketleştiği yani neredeyse yarı yarıya azaldığı rapor edilmiştir.

2.3. Büyük KİT'lerin Yeniden Yapılandırılması, Şirketleşme ve Küreselleşme, 2003-13

Yarım yüzyıldan bu yana ülke ekonomisine ve istikrara sosyal fayda anlamında önemli ölçüde katkıda bulunan KİT'lerin sayısı, Çin Ulusal İstatistik Bürosu'na (NBSC) göre, 34.280 şirketti ve brüt sanayi üretimine yaklaşık 658 milyon \$ katkıda bulunuyorlardı.

KİT'ler, ademi merkezîyetçilik ve özelleştirmeden sonra bile hala ulusal ekonominin önemli bir bölümüne sahiptiler. Devlete ait ve devlete ait işletmeler, brüt üretimin %37,5'ini oluşturuyordu (China Statistical Yearbook, 2004).

1978'de başlayan ekonomik reformlar içinde KİT reformlarının istenilen başarıya ulaşmadığı Çin'de üçüncü aşama olarak 2003 yılında devlet varlıklarını yönetmek ve devlet adına mülkiyet haklarını kullanmak üzere yeni bir ajans olan "**Devlete Ait Varlıklar Komisyonu Devlet İdaresi**" (SASAC) kuruldu. SASAC'ın kurulma süreci merkezi ve yerel hükümetin ilgili yetki alanlarının ve yatırımcıların rollerinin netleştirilmesi gerektiğinden hareketle, 2002'deki 16. Parti Kongresinde devlet varlıkları için yönetim sistemlerinde reform yapmaya karar verilmesi ile başlamıştır.

SASAC, geniş ve makul ölçüde tutarlı bir gelecek vizyonuna sahip olup özünde, bu vizyon, tüm devlet sektörünün modern, makul ölçüde şeffaf bir kurumsal yönetim sistemine dönüştürülmesini içerir (Naughton, 2006).

SASAC'ın oluşturulması ile yeni bir aşamaya geçen reform sürecinde amaç, KİT'ler üzerindeki merkezi yönetim bakanlıklarından yerel yönetimlere kadar birçok farklı bürokratik kurum arasında dağılmış olan kontrol haklarını konsolide etme çabasıydı (Chen, 2018). SASAC'ın kuruluşu, Çin'in gelecekteki en büyük küresel şirketlerinin oluşturulması amacına yönelik olarak, merkezi hükümet ve hükümet tarafından seçilen kilit KİT'ler arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlama sürecini başlattı (Mattlin, 2007).

2003'ten 2006'ya kadar, SASAC kapsamındaki merkezi KİT sayısı, konsolidasyon ve yeniden yapılanma sonrasında 196'dan 159'a düşürüldü. SASAC bu şirketlerin stratejik yönetiminde ve yeniden yapılandırılmasında giderek daha aktif bir rol üstlenerek, gerektiğinde zorla birleşme yoluyla 30-50 küresel rekabetçi

şirkete indirgeyerek devlet kaynaklarını bu şirketlerin küresel rekabet gücünü güçlendirmeye, kanalize etmeye çalışmıştır (Mattlin, 2007). SASAC Başkanı Li Rongrong tarafından da yapılan açıklamada, "Devlet sermayesi, ulusal ekonominin hayati arterleri olan ve ulusal güvenlik için gerekli olan bu sektörlerde öncü bir rol oynamalıdır." Bu sektörlerde, devlete ait varlıklar hacim olarak genişlemeli ve yapı olarak optimize edilmeli ve bazı kilit işletmeler lider dünya işletmelerine dönüşmelidir" (Dobson, 2014). ifadelerinin kullanılması bu amacı net bir şekilde anlatmaktadır.

SASAC, 2006 yılında hem devlet mülkiyetinin temsilcisi hem de KİT'lerin denetçisi olarak KİT'leri üç gruba ayırmıştır. Birincisi, savunma, elektrik üretimi ve dağıtım, petrol ve petrokimya, telekom, kömür, sivil havacılık ve denizcilik gibi 'stratejik' sektörlerdedir. En büyük ve en karlı Çinli şirketlerin çoğu bu yedi sektörde faaliyet göstermektedir. Bu sektörlerde, yabancı ve özel yatırımcıların rolü, petrokimya ürünleri ve katma değerli telekom hizmetleri geliştirmeye katılmakla sınırlandırılacaktır. İkincisi, makineler, otomobiller, bilgi teknolojisi, inşaat, çelik, ana metaller ve kimyasallar dahil olmak üzere 'temel' endüstrilerdir. Bu grupta da devlet önemli mutlak veya görece kontrol hisselerini elinde tutacaktır. Üçüncüsü, ilk iki grupta yer almayanlar da dahil olmak üzere, otellerden imalata ve tüketim mallarına kadar uzanan 'diğer' endüstrilerdir. Merkezi SASAC işletmelerinin varlıklarının yalnızca küçük bir kısmı devlet dışı sahiplere satılacaktır.

Tablo 1: Çin hükümetinin kilit sektörlerde devlet mülkiyeti konusundaki yeni politika hedefleri

Kategori	Sektörler	Mülkiyet	Şirket Sayısı/ yaklaşık olarak
Sstratejik Ve Kilit Sektörler	Savunma, Enerji Üretimi ve Dağıtım, Petrol ve Petrokimya, Telekomünikasyon, Kömür, Sivil Havacılık, Denizcilik	% 100 devlet mülkiyeti, bu sektörlerde devlete ait varlıkların artırılması	40

Temel Sektörler	Makineler, Otomobiller, IT, İnşaat, Çelik, Ana Metaller, Kimyasallar, Arazi Etüdü, Ar-Ge	mutlak veya koşullu nisbi kontrol hissesi. Uygun olduğunda mülkiyet payı azaltılsa bile, devlet mülkiyetinin etkisini arttırmak	70
Diğer sektörler	Ticaret, yatırım, tıp, inşaat malzemeleri, jeolojik keşif	Kilit şirketlerdeki hisseleri kontrol ederek gerekli etkiyi sürdürmek, kilit olmayan şirketlerde devlet mülkiyeti azaltılacak	50

Kaynak: Mattlin (2007)

Stratejik sektörlerde genelde KİT'ler hakim olduğu için giriş özel veya yabancı işletmeler için oldukça kısıtlayıcıdır. Kömür endüstrisi dışında, diğer altı endüstride birkaç oligarşi KİT arasında yalnızca sınırlı rekabete izin verilmektedir. Örneğin, Çin'deki en karlı endüstrilerden biri olan petrol endüstrisi ele alındığında her biri belirli bir alanı kontrol eden ve normalde birbirleriyle doğrudan rekabet etmeyen üç devlete ait petrol şirketi tarafından tamamen tekel oluşturduğu görülmektedir. Yine, telekomünikasyon endüstrisinde de aynı şekilde üç şirket tekel oluşturmaktadır. 'Temel sektörlerde de daha az derecede de olsa büyük ölçüde KİT'ler hakimdir. Özel firmalar tamamen reddedilmez, ancak uygulamada genellikle bir dizi giriş engeli veya başka kısıtlamalarla karşı karşıya kalırlar. 'Diğer' gruptaki KİT'ler normalde kendilerini ya diğer KİT'lere ya da özel teşebbüslere karşı şiddetli bir rekabet içinde bulurlar.

SASAC'ın 2003 yılında kurulması ile 2013 yılının sonu arasında, KİT'lerin sayısı 2003'te 34.280'den, 2013'de 18.197'e düşmüştür. 1998'de KİT'ler ve devlet kontrolündeki işletmeler, endüstriyel çıktının yaklaşık %50'sini oluşturuyordu. 2004 yılına gelindiğinde, bu pay sanayi üretiminin %38'ine düşmüştü. Daha sonra 2014 yılında kamu sektörünün toplam satış gelirleri içindeki payı %23,4'e gerilemiştir (Bkz. Tablo 2).

Tablo2: Endüstriyel Satışların/Çıktının Mülkiyet Bileşimi (Yalnızca Büyük Ölçekli)

	Şirket Sayısı		Satış payı/Çıktı %				
	Tüm Sektörler, Şirket Sayısı	KİT'ler	KİT'ler	Pay sahipli ortaklık	Yabancı sermayeli yatırımlar	Kolektif işletmeler	Özel
2014	361,286	17,830	23,4	9,5	23,2	0,7	33,8
2004**	301,961	24,961	38,0	42,1	30,8	5,3	15,1
1998	165,080	64,737	49,6	6,4	24,7	19,6	n.a.

Kaynak: NBS (National Bureau of Statistics) Science and Technology Yearbook'tan aktaran Gary Jefferson, Jefferson, (2016). "State-Owned Enterprise in China: Reform, Performance, and Prospects"; Not: çeşitli yıllar; *yalnızca ana işletme geliri; **çift sayıma nedeniyle sayılar > %100'e eklenir; esas olarak hem devlet kontrolündeki hem de pay sahibi olan işletmeler.

2.4. 2013 Sonrası Yenilenen Karma Mülkiyet Reformu-2022

9-12 Kasım 2013 tarihlerinde Pekin'de Çin Komünist Partisi 18. Merkez Komitesinin Üçüncü Genel Kurulu yapıldı. Genel Kurulda 11'inci ÇKP Merkez Komitesinin Üçüncü Genel Toplantısından bu yana geçen 35 yılda reform ve açılımın başarılı uygulaması ve reformun kapsamlı bir şekilde derinleştirilmesiyle ilgili belli başlı konular incelendi.

2013 yılında yapılan Genel Kurul'da 1980'ler ve 1990'lardakinden çok daha farklı bir politika ortamı bulunuyordu. Çinli politika yapımcılar, daha iyi teşvikler ve daha güçlü gözetim ile KİT'lere siyasi hedeflerin atanması arasındaki denge ile yüz yüze geldiler (Naughton, 2018).

Alınan kararlarda; kamu mülkiyetinin baskın rol oynadığı ve farklı ekonomik sektörlerin yan yana geliştiği temel ekonomik sistemin Çin sosyalist piyasa ekonomisinin temeli olduğu vurgulanmıştır. Kamu ekonomisinin sağlamaştırması ve kamu mülkiyetinin hakim durumunda kalmasının yanı sıra kamu dışı sektörün gelişimini tereddütsüz bir şekilde teşvik etmeye ve desteklemeye yönelik kararlar alınmıştır. Bunun dışında Genel Kurul'da mülkiyet haklarının korunması sisteminin iyileştirilmesi kamu iktisadi teşebbüslerinde modern kurumsal sistemin kurulmasının teşvik edilmesi ve kamu dışı sektörlerin sağlıklı gelişiminin desteklenmesi vurgulanmıştır (Çin Komünist Partisi 18. Merkez Komitesi Üçüncü Genel Kurul Toplantısı Bildirisi).

Ağustos 2014'ün sonlarına doğru, Devlet Varlık Denetleme ve İdare Komisyonu

(SASAC), merkezi KİT'lerde yönetim reformlarının uygulanmasını genişletti ve 20'den fazla ilde, varlıkların %70'ine kadar olan kısmının listelenmesini veya satılmasını içeren KİT reform planları yayınladı.

2015 yılında, Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi ve Devlet Konseyi tarafından yayınlanan Merkez Komitesi ve Devlet Konseyi tarafında önemli bir KİT reformu politika belgesi olan "**KİT Reformunun Derinleştirilmesine Yönelik Yol Gösterici Kılavuzu**" yayınlandı. Kılavuza göre Çin, KİT'leri modernize edecek, devlet varlıkları yönetimini geliştirecek, karma mülkiyeti teşvik edecek ve devlet varlıklarının aşınmasını önleyecekti. Kılavuz, KİT reformlarına rehberlik edecek ve hızlandıracak temel bir çerçeve belgesi olarak görülmüştür. Bu noktada, hükümet KİT'lerin yetkinliğini artıracaklarını ve onları tamamen bağımsız piyasa kuruluşlarına dönüştüreceklerini taahhüt etmiştir.

Kılavuz, KİT'leri "kamu sınıfı" ve "ticari sınıf" olarak sınıflandırdı. Farklı KİT türleri, farklı denetim mekanizmalarına, karma mülkiyet reform planlarına ve kurumsal yönetim mekanizmalarına sahip olacaktı. Kamu sınıfı olarak ayrılan KİT'lerde piyasa mantığından ziyade siyasi mantık egemen olmaya devam ederken, ticari sınıf olarak nitelendirilen KİT'lerde pazar rekabetinin artırılması ve finansal performansın iyileştirilmesi öncelik olarak belirlenmiştir. Bu haliyle, karma mülkiyet reformu, KİT'lerin verimliliğini artırmanın en önemli yolu olarak görüldü. Ancak tüm bunlar, KİT'lerde yeni bir piyasalaştırma mekanizmasına doğru bir ilerleme gibi görünse de, yine de KİT'lerin parti kontrolünde kalması gerektiğinin vurgulandığı görülmektedir.

2015 yılında, KİT'lerin toplam karı 2,3 trilyon yuan'a ulaştı ve bu tüm ekonomideki toplam işletme fazlasının yüzde 13,2'sine denk gelmiştir. Yine aynı sene KİT'lerden alınan vergiler, Çin'in toplam vergi gelirinin yüzde 30,9'unu oluşturmuştur (Qi & Kotz, 2019).

2015 kılavuzunu takiben, Nisan 2017'de yayınlanan bir belgeye göre de 2017 yılı sonuna kadar KİT'lerde modern bir işletme sistemi kurulacaktı. Aynı zamanda SASAC, 43 spesifik eylem/alanla ilgili olarak KİT'lere müdahalesini azaltmayı taahhüt etmiştir (Zhang, 2019).

Alınan kararlara göre, 2020'nin sonuna kadar, KİT'lerin kurumsal yönetiminde Çin Komünist Partisi'nin rolü güçlendirilmeli ve şirket tüzükleri kurumsal yönetim üzerinde temel bir rol üstlenmelidir. Tamamen devlete ait işletmeler için, dış yöneticiler yönetim kurullarında çoğunluk olmalıdır. Kurumsal yönetim, girişimcilerin tam potansiyellerini kullanmalarına ve yetkin yönetim kurulu başkanları, profesyonel yöneticiler ve direktörler yetiştirmelerine yardımcı olmalıdır. Yolsuzlukla mücadele önlemleri reformla birlikte uygulanmaya devam edecek ve kurumsal yönetimdeki değişikliklerin bir sonucu olarak yönetim önemli ölçüde iyileştirilmelidir. KİT'ler, piyasa ekonomisi ve işletme geliştirme yasalarına göre bağımsız olarak faaliyet göstermelidir (Song, 2018).

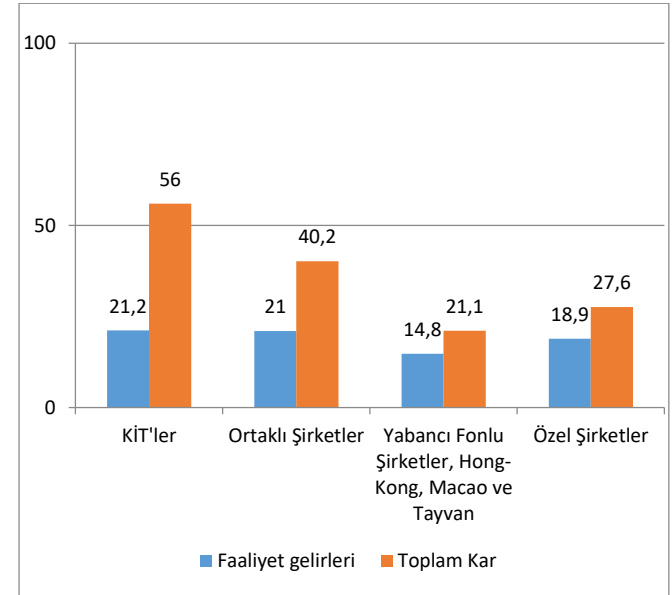
KİT'leri modern işletmelere dönüştürmesi hedeflenen son reform paketi 2020-2021-2022 yıllarını kapsayan üç yıllık bir aksiyon planı olmuştur. Plana göre KİT'lerde karma mülkiyet daha da güçlendirilecek, daha rekabetçi ve risklere dayanıklı olması sağlanacaktır.

Halihazırda SASAC tarafından yönetilen 97 devlete ait holding varken, çok daha fazla KİT de yerel yönetimlere aittir. 2 Ağustos'ta açıklanan 2021 Fortune Global 500 Listesi'ne toplam 82 Çinli devlet teşebbüsü (KİT) dahil edilmiştir. Bunların 49'u merkezi KİT'ler ve bunların bağlı kuruluşlarıdır. Diğer 33'ü yerel KİT'lerdir. 2020 gelirlerine göre dünyanın en büyük şirketlerini sıralayan Fortune Global 500'de en kârlı dört Çinli şirket, Çin'in "Dört Büyük" devlet bankasıdır (Fortune, 2021) **Çin Sanayi ve Ticaret Bankası, Çin İnşaat Bankası, Tarım Bankası Çin ve Çin Bankası.** Çin'in Büyük Teknoloji ve finans devleri Tencent, Alibaba ve Ping An, en karlı son üç firmayı oluşturmaktadır.

2021'de, belirlenen büyüklüğün üzerindeki sanayi işletmeleri arasında, devlete ait holding işletmeleri bir önceki yıla göre yüzde 56,0 artışla toplam 2,276,97 milyar Yuan kar elde etmiştir; anonim şirketler yüzde 40,2 artışla 6,270,22 milyar Yuan toplam kâr gerçekleştirdi; Hong Kong, Makao ve Tayvan tarafından yatırım yapılan yabancı sermayeli işletmelerin ve işletmelerin toplam karı yüzde 21.1 artışla 2.284,55 milyar Yuan'a ulaştı; özel girişimlerin toplam karı yüzde 27,6 artışla 2.915,04 milyar Yuan'a ulaştı.

Çin'in merkezi olarak yönetilen Devlete ait işletmeleri (KİT'ler), ülkenin en büyük Devlet varlık düzenleyicisine göre, 2022'nin ilk iki ayında istikrarlı gelir ve kâr artışı bildirdi. Devlet Konseyi Devlet Varlıklarını Denetleme ve İdare Komisyonu 15 Mart'ta yaptığı açıklamada, 97 merkezi KİT'in birleşik gelirlerinin Ocak-Şubat döneminde yıllık yüzde 17,6 artarak 5,7 trilyon Yuan'a (yaklaşık 894 milyar dolar) ulaştığını söyledi. Dönem boyunca, bu şirketlerin toplam karı 367,87 milyar Yuan'a ulaştı ve yıllık yüzde 20,6 genişleyerek, net kar yüzde 20,4 artarak 282,17 milyar Yuan'a ulaştı. (National Bureau of Statistics of China, 2022).

Grafik 2: Faaliyet Gelirleri ve Toplam Kar

Kaynak: National Bureau of Statistics of China, 28.01.2022

3. Sonuç ve Değerlendirme

KİT reformları Çin'in ekonomik gelişimine iki şekilde katkıda bulunmuştur: Birincisi, KİT'lerde yapılan değişiklikler özel işletmelerin ve diğer mülkiyet biçimlerine

sahip işletmelerin ortaya çıkması ve gelişmesi için gerekli koşulları yaratmıştır. İkincisi, bu tür bir değişiklik aynı zamanda KİT'lerin verimliliğini ve rekabet edebilirliğini artırmaya yardımcı olarak, çıktılarının önemli ölçüde büyümesine yol açmış ve bu da KİT'lerin, özellikle de büyük olanların ekonomideki önemli paylarını korumalarını sağlamıştır. Bununla birlikte Çin'de KİT'ler giderek artan bir rekabetin içindedirler. Daha fazla özel şirket, toplu olarak sahip olunan şirketler, ilçe şirketleri ve yabancı şirketler daha büyük bir pazar payı için rekabet etmiştir. Rekabet, KİT kar marjlarını doğrudan aşağı inmiştir. Çin, rekabeti teşvik ederek her yıl yüksek büyüme ile son yirmi yılda önemli başarılar elde etmiştir.

40 yılı aşan reform süreci ele alındığında KİT'lerin Çin'in gittikçe büyüyen özel sektörü karşısında payının azaldığı ancak önemli rollerini korudukları görülmektedir. Özellikle petrol çıkarma, telekomünikasyon, sermaye inşaatı ve finans gibi bazı kilit sektörlerde kritik konumlarını korumaktadırlar.

Bununla birlikte Çin hükümetinin KİT karar alma süreçlerini ademi merkezileştirme girişimi, KİT'lere siyasi veya sosyal sonuçlardan ziyade bağımsız hareket etme ve ticari çıkarları takip etme konusunda daha fazla özgürlük vermiştir. Ancak, KİT'ler ve özellikle üst düzey yöneticileri hala hükümet tarafından yakından denetlenmektedir.

Çin ekonomisinin yerelleşmesi, merkezi olarak kontrol edilen KİT'lerden daha üretken faaliyetler sürdürme eğiliminde olan ve daha piyasa odaklı ve verimli olan devlet dışı girişimlerin (özel firmalar gibi) yükselişini beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, ekonomi ve esas olarak ihracat sektörü rekabetçi yapıya kavuştu. Yerel ve taşra yönetimlerinin, hükümetin müdahalesi olmaksızın çeşitli işletmeleri kurmalarına ve işletmelerine izin verildi. Ayrıca Çin'deki DYY, verimliliği artıran yeni teknoloji ve süreçleri de beraberinde getirdi.

Çin, gerekli kurumları ve mülkiyet hakları altyapısını inşa ederek ve aynı zamanda KİT'leri modern rekabetçi şirketlere dönüştürerek başlangıçta ekonomiyi geçişe hazırlamak için daha kademeli bir yaklaşım seçti. Hala ekonominin önemli yapı taşları olarak kabul edilirler ve iç şoklara ve dış tehditlere karşı tampon görevi görürler. Hükümet, KİT'lerin yönetimini geliştirerek ve

devletin bunların yönetimine katılımını yeniden tanımlayarak devlete ait varlıkların verimliliğini en üst düzeye çıkarmaya kararlıdır.

Özellikle, Çin'i küresel yüksek teknoloji üretiminde baskın hale getirmeyi amaçlayan devlet liderliğindeki bir sanayi politikası olan "Made in China 2025"i başlatan Çin, devlete ait işletmeleri canlandırarak ve ileri endüstrilerde Batı'nın teknolojik hünerini yakalamak ve ardından onu geçmek için fikri mülkiyet edinimini sürdürmeyi amaçlamaktadır.

Kaynakça

Chen, D. (2018). "Why Is China's SOEs Reform Always Disappointing-A New Political Economic Explanation". *J. Comp. L.*, 13, 120.

Congressional Research Service (2019). *China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States*.

Çin Komünist Partisi (ÇKP) 18. Merkez Komitesi Üçüncü Genel Kurul Toplantısı Bildirisi; 9 - 12 Kasım 2013

Dobson, W. (2014). "China's State-Owned Enterprises and Canada's FDI Policy"; SPP Research Paper, (7-10)

Dollar, D. (1990). "Economic Reform and Allocative Efficiency in China's State-owned Industry", *Economic Development and Cultural Change*, vol. 34, pp.89-105

Fortune, Global 500, <https://fortune.com/fortune500/2022> (Erişim Tarihi: 08. 04.2022).

Garnaut, R., Song, L., & Yao, Y. (2006). "Impact and Significance of State-owned Enterprise Restructuring in China". *The China Journal*, (55), 35-63.

Glawea, L. & Wagner, H. "A Stylized Model of China's Growth Since 1978" University of Hagen, 2017

Groves, T., Hong, Y., McMillan, J. & Naughton, B. (1994). "Autonomy And incentives in Chinese State Enterprises", *Quarterly Journal of Economics*, vol.109, pp. 183-209.

Guoqiang, T. (2000). "China's Reforms: Past, Present and Future", *American Review of China Studies*, 1, 1-8.

Hsieh, C. T., & Song, Z. M. (2015). Grasp the large, let go of the small: The transformation of the state sector in China (No. w21006). National Bureau of Economic Research.

Jefferson, G. (2016). "State-Owned Enterprise in China: Reform, Performance, and Prospects"; Working Papers 109, Economics Department, Brandeis University.

Jefferson, Garry H. & Xu, W. (1991). "The Impact of Reform Socialist Enterprises in Transition: Structure, Conduct, And Performance in Chinese Industry"; Journal of Comparative Economics, vol. 15, pp. 45–64.

Kissenger, H. (2015). "Dünden Bugüne Yeni Çin". Kaknüs Yayınları.

Kobayashi, S., Baobo, J., & Sano, J. (1999). "The "Three Reforms" in China: Progress and Outlook". RIM Pacific Business and Industries, 45, 2-41.

LAM W. R. & Schipke A. (2017). State-Owned Enterprise Reform. International Monetary Institute (IMI) Working Paper No: 1906.

Lee, J. (2009). "State owned enterprises in China: Reviewing the evidence". OECD Occasional Paper, 6-7.

Lee, K. (1990). "The Chinese Model of *the Socialist Enterprise: an Assessment Ofits Organization and Performance*", Journal of Comparative Economics, vol. 14, pp. 384–400

Mai, L. (2005). Evaluation of the Effectiveness of the World Bank's Analytical and Advisory Services to China since 1990 (No. 82116, 1-21). The World Bank.

Mattlin, M. (2007). "The Chinese Government's New Approach to Ownership and Financial Control of Strategic State-Owned Enterprises"; BOFIT Discussion Paper No. 10/2007.

McNally, C. A. (2002). China's State-Owned Enterprises: Thriving or Crumbling?. Analysis from the East-West Center, No. 59.

Mo, Pak. Hung, & Sungko. (1998). "Contract Responsibility Systems and Productive Efficiency: A Case Study on State Owned Enterprises in China". Bulletin of Economic Research, 50(4), 323-341.

National Bureau of Statistics of China, (2022) <http://www.stats.gov.cn/english/>, (Erişim Tarihi: 08.04.2022).

Naughton, B. (2018). "State Enterprise Reform Today". (Ch. 20). China's 40 Years of Reform and Development.

Qi, H., & Kotz, D. M. (2020). "The Impact of State-owned Enterprises on China's Economic Growth." Review of Radical Political Economics, 52(1), 96-114.

Saraçoğlu, M., & Duran, C. (2008). "Çin Ekonomisindeki Reformlar ve Çin'in Dünya Ticaret Örgütüne Üyeliği Üzerine Bir Değerlendirme" Kamu İş Dergisi, 10(1), 93-112.

Song, L. (2018). "State-owned Enterprise Reform in China: Past, Present and Prospects." (Ch.19). "China's 40 Years of Reform and Development, 345-373.

Xiao, C. (2020). The Evolution of China's Township and Village Enterprises. The Center for International Knowledge on Development (CIKD).

Zhang C. (2019) "How Much Do State-Owned Enterprises Contribute to China's GDP and Employment?". World Bank.

Zuo, C. (2009). "Township and Village Enterprises in China's Sustainable Development in China". Area Studies–China: Regional Sustainable Development Review.